

MUTLULUĞUN DEVİNGENLİĞE TESLİM OLMASI: ANİMAL LABORANSIN ISTIRABI ÜZERİNE FELSEFİ BİR İNCELEME

Muammer AKTAY*

Ekin MERKİT**

ÖZ

Aşırı performans ve hiperaktivite ile birlikte mutluluğun anlamı ve önemi yerinden edilme tehlikesi ile karşı karşıyadır. Hiperaktivite içerisindeki özne, kendini sürekli sömürerek, kendi ile savaş halinde. Bu bağlamda çalışmanın dayanak noktaları *vita activa* ile ilişki olan eylem, *vita contemplativa* ile ilişkili olan eylemsizlik kavramlarının hız çağı koşullarında nasıl dönüştüğüdür. Bu dönüşümle birlikte kadim dönemlerden itibaren önemli olan pratik bilgelik temelli mutluluğun anlamını kaybetme tehlikesinin olup olmadığı tartışılacaktır. Bu yönüyle mutluluk eylemsizlik, boş zaman, yavaşlık kavramlarından arındırıldığında, özne kendine hâkim olamama ve isteklerini kontrol edememe gibi problemler yaşar mı? Eğer hız çağında eylem her şeyin anlamını kontrol etmeye başlarsa, kısıtsızlık mecburiyeti ortaya çıkar mı? Bu gibi sorulara felsefi açıdan cevap bulmaya çalışılarak, kalıcı devingenlik içerisinde, karakter, duygu ve bilgilerin nasıl aşındığına değinilecektir. Bu çalışmanın amacı, eylem ve eylemsizlik ya da *vita activa* ve *vita contemplativa* ifadeleri anlamlarını kaybettiğinde, daha çok eylem yaparak daha iyi hissetme ya da mutlu olmanın mümkün olup olmadığını analiz etmektir. Bu açıdan Arendt'in animal laborans özne anlayışının performans temelli neoliberal toplumlardaki dönüşümünün, mutluluğu araçsallaştırıp araçsallaştırmadığı değerlendirilecektir. Hız, devingenlik veya performans toplumu içindeki animal laborans özneye odaklanırken, yalnızca teorik düzlemde değil, disiplinler arası pratik düzlemlerden de yararlanılacaktır. Son olarak metodolojik açıdan çağdaş toplumsal pratiklerle mutluluk problemi eleştirel açıdan yeniden değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mutluluk, Devingenlik, Vita Activa, Vita Contemplativa, Animal Laborans, Boş Zaman

THE SURRENDER OF HAPPINESS TO DYNAMISM: A PHILOSOPHICAL STUDY ON THE SUFFERING OF ANIMAL LABORANS

ABSTRACT

The meaning and significance of happiness is in danger of being displaced with overperformance and hyperactivity. The subject of the hyperactivity is at war with himself by constantly exploiting himself. In this context, the focal points of the study are how the concepts of action, which is related to *vita activa*, and inaction, which is related to *vita contemplativa*, have transformed in the conditions of the age of speed. This transformation will discuss whether there is a risk of losing the meaning of happiness based on practical wisdom, which has been important since ancient times. In this respect, when happiness is separated from the concepts of inaction, leisure time, slowness, does the subject experience problems such as lack of self-control and inability to control his desires? If action begins to control the meaning of everything in the age of speed, will obligation of limitlessness arise? While trying to answer such questions from a philosophical point of view, it will be addressed how character, emotions and knowledge are eroded in permanent dynamism. The aim of this study is to analyse whether it is possible to feel better or to be happy by doing more action when action and inaction or *vita activa* and *vita contemplativa* lose their meanings. From this perspective, Arendt's understanding of the animal laborans subject will be evaluated in terms of whether it instrumentalizes happiness in performance-based neoliberal societies. While focusing on the animal laborans subject within a society of speed, dynamism, or performance, we will draw not only on the theoretical plane but also on interdisciplinary practical planes. Finally, from a methodological perspective, the problem of happiness will be critically re-evaluated in light of contemporary social practices.

Keywords: Happiness, Dynamism, Vita Activa, Vita Contemplativa, Animal Laborans, Leisure Time

* Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, E-Posta: maktay@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6103-5598, Sivas/Türkiye.

** Doç. Dr., Bağımsız Araştırmacı, E-Posta: nry_merkitt@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-6480-2078.

Makalenin geliş tarihi: 04.03.2025

Makalenin kabul tarihi: 22.11.2025

Submission Date: 04 March 2025

Approval Date: 22 November 2025

Giriş

Bu makalede tefekkür mutluluğunun bunalım ve esaret içinde kalması problemi, eylem ve eylemsizlik kavramları çerçevesinden hareketle ele alınmaktadır. Mutluluğun çağımızda uğradığı anlam değişikliğini ve mutluluk sorununun bu yönünü açığa çıkarmak için Proteus ve değişkenlik ilişkisi bize yardımcı olmaktadır. Yunan mitolojisinde Poseidon'un oğlu olan Proteus karakterinin her şeye dönüşebilirken, yakalanıp zincire vurulmadığı zaman, tek bir biçimde kalamaması üstünlük olarak görülmekteydi.¹ May'e göre modern çağda özne sürekli eylem dürtüsüyle Proteus olurken nereye, neye ait olduğunu ve kim olduğunu bilmemesi büyük bir paradokstur.² Çağdaş insanın her zaman her yerde olma kaygısı ve her şeyi takip etme isteği ile tetiklenen sahte eylemlerinin tefekkür mutluluğunu yok etmesi problemi karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan günümüz insanı imkânsız bir takas ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu bağlamda eylemin değişim ve dönüşümünü anlamak için yaşamın temelinde yer alan vita contemplativa ve vita activa kavramlarını analiz etmemiz gerekmektedir. Öncelikle Latince "yaşam" ve "hayat" anlamlarına gelen vita (Lat.) ismi ve bununla ilişkili olan vie (Fr), vita (It.), vida (Esp.), vivify (Eng.), vivacious (Lat.), vitality (Eng.), revive (Eng.) kavramları benzer anlamlara gelmektedirler.³ Bu yaşama dair anlamlar ifade eden vita contemplativa ve vita activa kavramları mutluluk, anlam arayışı ile yakından ilişkilidir.

Öncelikle eylem yaşamı olarak vita activa söz konusu olduğunda felsefi açıdan poesis ve praksis gibi kavramlar karşımıza çıkmaktadır. Tefekkür yaşamı söz konusu olduğunda ise vita contemplativa ifadesi ile ilişkili olarak apetheia, ataraxia, katharsis, skhole gibi kavramlar ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmadaki amacımız öncelikle vita activa ve vita contemplativa ifadelerinin belirli temellerini açıkladıktan sonra, bunların dönüşümleriyle animal laborans öznesinin nasıl ortaya çıktığını analiz etmektir. Bu bağlamda eylemin çalışan üreten ve performans öznesine, eylemsizlik ya da tefekkürün de kendi içinde yalıtılmış özneye evrilmesi üzerinde durulacaktır. Bunlarla birlikte bu çalışmanın odak noktasının birinci olarak çağımızdaki performans kültürünün insanın vita activa ve vita contemplativa ilişkilerini dönüştürmesi, ikinci olarak mutluluğun temelinde bulunan vita contemplativanın sürekli etkinlik zorunluluğuna

¹ Rollo May, *Kaygının Anlamı*, Çeviren: Aysun Babacan, 5. Baskı, İstanbul: Okuyan Us Yayınevi, 2023, 36.

² May, *Kaygının Anlamı*, 36.

³ Joseph Shipley, *Dictionary of Word Origins*, New York: Philosophical Library Publication, 1945, 379.

indirgenmesi, nihayetinde üçüncü olarak mutluluğun araçsallaştırılması problemi olduğunu vurgulamamız gerekir. Bu çalışmamız bu üç problem üzerine odaklanırken, multidisipliner bir yaklaşımla mutluluk ve devingenlik arasındaki kırılğanlıklara, adeta devingenliğin özne üzerinde yeni bir tahakküm biçimi oluşturmaya eleştirel kuramlar üzerinden açıklamalar getirilecektir.

Bu çalışmada mutluluk ve eylem-tefekkür ilişkilerinin dönüşümü kuramsal araştırma yaklaşımıyla ele alınmıştır. Araştırma, kavramsal çözümleme ve eleştirel analiz yöntemlerini temel alarak yürütülmüştür. Çalışmada veri olarak eylem ve tefekkür kavramlarının tarihsel ve çağdaş kullanımlarına dair yazınsal kaynaklar ve ilgili teorik literatür incelenmiştir. Analiz sürecinde öncelikle *vita activa* ve *vita contemplativa* kavramlarının tarihsel evrimi ve çağdaş toplum bağlamında maruz kaldığı dönüşümler sistematik olarak çözümlenmiştir. Ardından modern performans kültürü ve sürekli etkinlik zorunluluğunun bu kavramlar üzerindeki etkisi, mutluluk ve özne deneyimi açısından değerlendirilmiştir. Çalışma, kavramsal analiz ve eleştirel değerlendirme yöntemlerini birleştirerek modern öznenin mutluluk, eylem ve performans arasındaki paradokslarını açığa çıkarmayı hedeflemektedir. Bu yöntem yalnızca kavramsal değişimleri izlemekle kalmayıp, çağdaş toplumsal ve kültürel bağlamlarda yaşanan deneyimsel etkileri de yorumlamaya olanak sağlamaktadır.

Bu çalışmanın temelinde olan mutluluk problemi Platon’dan Byung-Chul Han’a kadar yüzyıllar boyunca tartışılmıştır. Ancak özellikle Sanayi Devrimi’nden sonra ortaya çıkan, enformasyon, kültür endüstrisi, teknolojinin tahakkümü, aklın araçsallaşması gibi birçok problemle birlikte mutluluk arayışında hız temelli deneyim problemi ortaya çıkmıştır. Bu konularla ilgili literatürde ortaya konan çalışmaların odak noktası genel olarak tüketim ve kitle, birey ve toplum, boş zaman ve kişisel başarı, kuramsal açıdan *vita activa* ve *vita contemplativa*, *vita activa* ve özne gibi ilişkilerdir.⁴ Bu çalışmalarda *vita activa* ve *vita*

⁴ Bu çalışmalardan bazıları şunlardır: Benjamin Hunnicutt, “The History of Western Leisure”. In *This A Handbook of Leisure Studies*. Editors: Chris Rojek, Susan M. Shaw and A. J. Veal. 55-74. New York: Palgrave Macmillan, 2006. George Kateb, “Freedom and Worldliness in the Thought of Hannah Arendt.” *Political Theory Journal* Vol. 5, No. 2 (May, 1977): 141-182. Zygmunt Bauman, “Pierre Bourdieu or the Dialectics of Vita Contemplativa and Vita Activa.” *Revue Internationale de Philosophie Journal*, Vol. 56, No. 220 (2) (Jun. 2002): 179-193. Leah Bradshaw, “Between The Vita Activa and The Vita Contemplativa: Beiner’s Arendt.” *The Review of Politics Journal* Vol. 78, No. 2 Spring (2016): 287-289. Wojciech Załuski. “On The Relations Between Vita Contemplativa and Vita Activa”. *Avant: Trends in Interdisciplinary Studies* Vol. 10, No. 1 (2019):15-28. Eva Pechočiaková Svitačová, “Consumption in the Developed Society and the Need to Change

contemplativa kavramlarının Arendt, Thomas Aquinas, Byung-Chul Han gibi filozoflar üzerinden ele alındığı saptanmaktadır. Nihayetinde, çağdaş literatürde vita activa ve vita contemplativa bağlamındaki mutluluk problemi konusundaki tartışmaların hâlâ çok sınırlı bir tarzda olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın, çağdaş mutlulukla ilgili çalışmalardan temel farkı, mutluluğu vita activa ve vita contemplativa bağlamında, felsefi ve sosyolojik derinlikli problemler üzerinden tartışmasıdır. Bu noktada, bu çalışma çağdaş mutluluk tartışmasını vita activa ve vita contemplativa kavramlarının sınırları üzerinden ele almaktadır. Dolayısıyla çalışma çağdaş mutluluk teması odaklı bir çözümleme yaptığından kapsamlı bir felsefe tarihi incelemesi olmaktan ziyade seçilmiş filozoflar üzerinden kavramsal bir sorgulama yürütmektedir. Bu durum çalışmanın bilinçli bir sınırlılığıdır.

Vita Activa ve Vita Contemplativa'nın Felsefi Analizi

268

Asırlar boyunca eylem ve tefekkürle ilişkili olan vita activa ve vita contemplativa kavramları arasındaki çeşitli benzerlik ve farklılıklar üzerinden ahlak, bilgi, politika gibi çeşitli tartışmalar ortaya çıkmıştır. Antik Çağda eylemin ve theorianın birliğini yani pratik bilgeliği doğa filozofları vurgulasa da özellikle toplumsal ve etik bağlamda ön plana çıkaran Platon olmuştur. O, *Devlet* adlı eserinde vita contemplativa içindeki tefekkür halindeki filozofun hakikati gördüğünü ve daha sonra insanlara gerçeği söylemek için eyleme geçtiğini belirtmektedir.⁵ Platon'un pratik bilgeliğini, Aristoteles ve Stoacı birçok filozof devam ettirmiştir. Bununla birlikte düşünce tarihinde birçok filozof, eylem ve tefekkür birliğini ön plana çıkarmışlardır. Örneğin Thomas Aquinas, vita activa ve vita contemplativa ile birlikte oluşan yaşamın iyi olduğunu vurgulamaktadır.⁶ Nietzsche, theoria öncesi derin görü üzerinde durarak eylemsizliği övmekte; kararı, istemeyi askıya almaktan ve eylemsizlik riskini üstlenmekten bahsetmektedir.⁷ Çağdaş felsefeci Bernstein, Eikeland gibi düşünürlere göre ise

the Business Philosophy of Marketing", *Studia Ecologiae et Bioethicae*, Vol. 23, No. 2 (2025): 31–44. Nataniel Fernandez, Revaluing Contemplation: Byung-Chul Han and St. Thomas Aquinas Ideas on Vita Contemplativa. *Theoria*. Vol. 7, No. 1 (2024): 109–129.

⁵ Platon, *Devlet*, Çeviren: Sabahattin Eyüboğlu- M. Ali Cimcoz, 10. Baskı, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, 232-236.

⁶ Thomas Aquinas, *Summa Theologica*, II-II, q. 181, a. 2-4. Erişim Tarihi: Kasım 09, 2025. <https://www.newadvent.org/summa/>. Nataniel Fernandez, "Revaluing Contemplation: Byung-Chul Han and St. Thomas Aquinas Ideas on Vita Contemplativa", *Theoria*, Vol. 7, No. 1 (2024): 126. Erişim Tarihi: Kasım 10, 2025. <https://philarchive.org/rec/FERRCB>.

⁷ Friedrich Nietzsche, *Putların Alacakaranlığı*, Çeviren: Mustafa Tüzel, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2010a, 55.

praksisin hem eylem hem de bilgi yolu olarak dönüştürülebilir yönü önemlidir.⁸ Yani praksis sadece teknik bir beceri değil, aynı zamanda bireyi ve toplumu dönüştüren deneyim, öğrenme ve etik boyutlar taşımaktadır. MacIntyre, Heidegger, Taylor gibi düşünürlere göre de aydınlanma krizinin temelinde eylem ve bilgi ilişkisinin anlamını kaybetmesi, theorianın tek biçimci hale gelmesi vardır. Bu filozoflara göre aydınlanma sonrasında eylem yaşam ile bağıyı kaybederek teknik üretim tarzlarına indirgenmektedir. MacIntyre’a göre deneyim asli biçimiyle öğrenme, yaşam ile iç içe geçerken, aydınlanma kriziyle teknik anlamlara hapsedilmiştir.⁹ Adorno, Horkheimer gibi eleştirel filozoflar ise kapitalizmin araçsal aklının tek yönlü sömürsünü ön plana çıkarmaktadır. Bu açıdan özellikle kontrol etme yoluyla tek düze bir anlam problemi söz konusudur.¹⁰ Bu noktada Bauman da deneyim ve düşünce birliğinin, tefekkür ve etkinlik ilişkisinin, kamusal ve özel olanın anlamlı kılınmasını sağladığını belirtmektedir. Ona göre vita activa ve vita contemplativa kavramları arasındaki problemler toplumsal felç olmuşluğu büyüterek kamusal ve özel alanlar arası ayrımların kaybolmasına ve silikleşmesine sebep olmaktadır.¹¹ Görüldüğü gibi birçok filozof, vita activa ve vita contemplativa üzerinden farklı açılardan eylem ve tefekkür ilişkisini ele almaktadırlar. Bu bakımdan eylem ve tefekkür problemlerini tartışmaya geçmeden önce vita activa ve vita contemplativa kavramlarını analiz etmemiz gerekmektedir.

Vita activa ya da eylem hayatı üzerine odaklandığımızda eylemin farklı açılardan tartışılması problemi söz konusudur. Antik Yunan’da eylemsel yaşam poiesis ve praksis gibi kavramlarla karşımıza çıkmaktadır. Poiesis kavramı, yapmak, etkinlik anlamına gelirken temelde üretim olarak anlamlandırılmaktadır. Söz konusu etkinliğin Aristoteles’in on kategorisinden biri olarak ön plana çıktığını görmekteyiz.¹² Bu açıdan poesis ve poiein kavramları poitike, episteme olarak üretme daha sonra beceri anlamına gelen tekhné ile yakından ilişkilidirler.¹³ Bununla birlikte eylem yoluyla iyiyi amaç

⁸ Olav Eikeland, *The Ways of Aristotle*, Peter Lang, International Academic Publishers, 2008, 60.

⁹ Alasdair MacIntyre, *Erdem Peşinde: Bir Ahlak Teorisi Çalışması*, Çeviren: Muttalıp Özcan, İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2019, 179-180.

¹⁰ Max Horkheimer ve Theodor Adorno, *Aydınlanmanın Diyalektiği: Felsefi Fragmanlar II*, Çeviren: Oğuz Özügöl, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1996, 11-24.

¹¹ Zygmunt Bauman, “Pierre Bourdieu or the Dialectics of Vita Contemplativa and Vita Activa.” *Revue Internationale de Philosophie Journal*, Vol. 56, No. 220 (2) (Jun. 2002):193, Erişim Tarihi: Kasım 14, 2024, <https://www.jstor.org/stable/23955894>.

¹² Aristoteles, *Kategoriler*, Çeviren: Saffet Babür, 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 2002, 11.

¹³ Aristoteles, *Poetika*, Çeviren: Ari Çokona-Ömer Aygün, 2. Baskı, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

olarak konumlandırıran insan, mutluluk ile ilişki kurabilir. Mutluluk, “ruhun erdeme uygun bir eylemidir.”¹⁴ Poiesis ve praksis arasındaki üretim ve eylem farkı, etik değil metafizik derinliklerde de ortaya çıkmaktadır. Poiesisteki faaliyet işlenen nesne ile anlamlıyken, praksisteki faaliyet ise yapanın kendisindedir.

Vita activa kavramının uğradığı anlam değişikliklerini Arendt eylem, iş ve emek olarak üç insani etkinlik üzerinden ele almaktadır.¹⁵ Arendt’e göre emek türün sürekliliğini, iş hayatın geçiciliğine karşı kalıcılığını, eylem ise anlamsızlığa karşı farklı yaratım anlamlarını var eder. Bradshaw’a göre eylem insani etkinliklerin en özgür olanıdır, çünkü ne emek gibi zorunluluğa ne de iş gibi araçsal amaca bağlıdır.¹⁶ Özgürlük, sadece sürekli etkinliği değil vita contemplativanın da özelliklerinden biri olarak boş zaman (skhole) kavramına gönderim yapar. Özgürlük bu iki kavramı birbirine bağlayan en önemli göstergedir.

270

Özgürlük ve boş zaman ilişkisi tefekkür ve derinliği var eder. Boş zaman sürekli hıza dayalı eylem halinde olan kişinin sahip olamayacağı derinlikli yaşamın yani vita contemplativanın hazırlayıcısıdır. Bu bağlamda Załuski, vita contemplativa kavramını, birinci olarak hakikate (truth) yakın olması, ikinci olarak sevgi (love, amor) ile birlikte ortaya çıkması, üçüncü olarak mutluluk (felicitas) ile ilişkili görünmesi, dördüncü olarak hakikatin peşinden koşmak değil onun tefekkür edilmesi (theoria, intellectus) şeklinde ele almaktadır.¹⁷ Bu kavramın felsefi açıdan temellerine baktığımızda Antik Yunan’da theoria yaşamı olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Aristoteles vita contemplativanın temeli olan theoria yaşamını siyaset ve haz yaşamından farklı olarak boş zaman ihtiyacı açısından temellendirmektedir.¹⁸ O, theorianın anlamlılığını artıran “inceliklerle bezenmiş boş zamanı olan bir yaşam” sürmenin öneminden bahsetmektedir.¹⁹ Erdemlerin, iyinin ve mutluluğun önemi boş zamanın olumlu etkinliği ile anlamlı

¹⁴ Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, Çeviren: Furkan Akderin, 4. Baskı, İstanbul: Say Yayınları, 2019, 33.

¹⁵ Hannah Arendt, *İnsanlık Durumu*, Çeviren: Bahadır Sina Şener, 10. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2021, 35-36.

¹⁶ Leah Bradshaw, “Between The Vita Activa and The Vita Contemplativa: Beiner’s Arendt,” *The Review of Politics Journal* Vol. 78, No. 2 Spring (2016): 287, Erişim Tarihi: Kasım 20, 2024, <https://www.jstor.org/stable/24889976>.

¹⁷ Wojciech Załuski. “On The Relations Between Vita Contemplativa and Vita Activa”. *Avant: Trends in Interdisciplinary Studies* Vol. 10, No. 1 (2019):16-17. Erişim Tarihi: Kasım 09, 2025, DOI: 10.26913/avant.2019.01.02.

¹⁸ Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, 24-25.

¹⁹ Aristoteles, *Politika*, Çeviren: Mete Tunçay, 4. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993, 222.

kılınmaktadır.²⁰ Yaşamı canlandıran boş zaman insanı kendine yöneltmesi ve eylemsizliği artırması açısından değerlidir. Bu theoria yaşamına apatheia, ataraxia ve katharsis kavramları eşlik etmektedir. Bu kavramlar duygusuzluk ve basit eylemsizlik değil; dinginlik, mutluluk ve tefekkür durumlarını ifade etmektedir.

Apatheia belirli bir eylemsizlik durumu ve bilgenin kendi kabuğuna çekilmesini değil, daha iyi eylemlerde bulunması ve çok az şeye gereksinim duyması anlamında mutlu hayatı/iyi yaşamı ifade etmektedir.²¹ Benzer olarak dinginlik anlamına gelen ataraxia kavramı, şüphecilik söz konusu olduğunda araştırmacı şüphecinin, eylemin anlamını öğrenmesi gibi derin araştırma ile ilgili bir durumu anlatır.²² Dolayısıyla apatheia ve ataraxia gibi kavramlar eylemin getirdiği aktiflik ve devingenliği askıya almaya dayalı bir anlam ortaya çıkarmaktadır. Katharsis kavramı da Platon'da bilgeliği seven kişinin ölüme hazırlığı için derinlikli temizlenme,²³ Aristoteles'te ise sanat, tragedya ve musiki bağlamında arındırıcılık ya da ruhun ahengi gibi anlamlarla karşımıza çıkmaktadır.²⁴ Bu kavram hızdan, heyecandan ve mücadeleden uzaklaşan insanın yaşadığı rahatlatma halini ifade etmektedir. Apatheia, ataraxia ve katharsis gibi kavramlar daha çok boş zaman ve theoria yaşamının farklı veçheleriyle ilgilidir.

Orta Çağda boş zaman temelli vita contemplativa kavramının “eyleme hazırlık” anlamı “Tanrı'ya yönelmek” anlamına evrilmiştir. Bu çağda vita activa günlük ihtiyaçlar, vita contemplativa ise bireyin Tanrı'ya yönelmesi ile ilgili problemleri ifade etmek için kullanılmıştır.²⁵ Augustinus vita contemplativayı, kutsallık açısından vita beata veya vita amor yani Tanrı'ya yönelme, onunla mutlu olma olarak ele alır.²⁶ Aquinas ise vita contemplativanın değerinin Tanrısal bozulmaz değişmez şeylerle ilgili olması ve derin akılsal hazza odaklanması olduğunu belirtir.²⁷ Bu açıdan Orta Çağ felsefesinde vita activa ve vita

²⁰ Aristoteles, *Politika*, 224, 235; Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 183.

²¹ Lucius Annaeus Seneca, *Ahlak Mektupları*, Çeviren: Türkan Uzel, İstanbul: Jaguar Kitap, 2018, 50-51.

²² Sextus Empiricus, *Kuşkuculuk II: Etikçilere Karşı-Uzmanlara Karşı*, Çeviren: M. Kaya Sütçüoğlu, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2022, 30-48.

²³ Platon, *Phaidon*, Çeviren: Furkan Akderin, 2. Baskı, İstanbul: Say Yayınları, 2015, 56-57.

²⁴ Aristoteles, *Politika*, 233-246.

²⁵ Benjamin Hunnicutt, “The History of Western Leisure,” In *This A Handbook of Leisure Studies*, Editors: Chris Rojek, Susan M. Shaw and A. J. Veal, New York: Palgrave Macmillan, 2006, 67-68.

²⁶ Augustinus, *Mutlu Yaşam Üzerine*. Çeviren: Fırat Çelebi. İstanbul: Kronik Kitap, 2023, 107-111.

²⁷ Aquinas, *Summa Theologica*, II-II, q.180, a. 8.

contemplativa kavramları arasındaki ilk dönüşüm yaşanmıştır. Antik Yunan'da doğanın gelip geçiciliği üzerinden insanın eylemi ve tefekkürüne anlam verilirken, Orta Çağda insanın güvenilmezliğinden dolayı ona duyulan şüphe nedeniyle vita contemplativa kavramı ön plana çıkmıştır. Ancak buradaki vita contemplativa, artık kişinin kendisine değil aşkın gerçekliğe yönelmesi temelindedir. Çünkü bir şüphe ve eksiklik varlığı olan insanın temaşa için boş zamandan çok aşkın bir gerçekliğe ihtiyacı vardır. Burada "yaşamak" kelimesi merkezde daima kilisenin olduğu "inter hominess esse" (insanlar arasında olmak) ifadesine dönüşerek²⁸, faal eylemden daha çok Tanrısal temaşa yaşamı var kılınmıştır.²⁹ Yaşamın kutsallığı ön plana çıkarılmaya çalışılırken olumlu eylem, emek ve işten oluşan vita activanın değil; vita contemplativanın önemi vurgulanmıştır. Cioran'ın ifade ettiği gibi Orta Çağda insan "kandırılmış" olarak yaşamak ve ölmekten kurtulsa da,³⁰ hayatın vita activası günlük değersizliklerin içine hapsedilmiştir. İnsan, eylemini kaybederek kutsallığın içine kapanan bir derinliğe gömülmüştür. Bu durumda kutsallığa yönelik bağımlılık yaşamın eylemsel anlamını dönüştürmüştür. Daha sonra modernizm ile birlikte bu dönüşüm yerini daha radikal bir değişime bırakacaktır. Eylem ve tefekkür arasındaki bu ayrım tekniğin tahakkümüne indirgenecektir. Orta Çağda eylem ve tefekkür arasındaki bu teolojik temelli ayrım modern çağda yerini farklı bir anlam krizine bırakacak, iki kavramın işlevi ve değeri ciddi bir biçimde sorgulanacaktır.

Eylem ve Tefekkürün Anlamsızlaşması Problemi

Modern çağın genelinde cogito ile ilişkili olan yapma, yaratma ifadeleri tefekkür ve derinlik gibi kavramları dışlayan bir anlam ifade etmektedir. Modern çağın temelinde öncelikle homo faber için bir anlam alanı inşa edilmektedir. Buradaki en önemli problemlerden biri yaşamın anlamını yerinden eden tekniğin hakimiyetidir. Bu açıdan "yapma ve temaşa ile yaşam ve dünyanın ters yüz edilmelerinin birbirleriyle çakışmış olması bütün modern gelişmenin kalkış noktası olmuştur."³¹ Bu durumun temelinde vita activanın sadece çalışmak, üretmek değil, aynı zamanda eylem, derinlik ve varoluş ile de ilişkisinin

²⁸ Hannah Arendt, *Geçmişle Gelecek Arasında*, Çeviren: Bahadır Sina Şener, 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, 105.

²⁹ Arendt, *İnsanlık Durumu*, 450.

³⁰ Emil Cioran, *Çürümenin Kitabı*, Çeviren: Haldun Bayrı, 4. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları, 2013, 14.

³¹ Arendt, *İnsanlık Durumu*, 452.

unutulması problemi vardır. Vita activanın vita contemplativa, vita contemplativanın da vita activa içindeki dayanak noktası yok edilmiştir.

Modern yaşam ile birlikte üretme temaşadan üstün ve baskın hale gelmeye başlamıştır. Bu durumda theoria konusundan daha çok rescogitans (bilen) özne ve bilinmesi gereken bir dünya vardır. Bunun en önemli sonucu, insanın derin bakışını ifade eden theorianın, aşkın gerçeklikle mutluluk ilişkisini temsil eden theorosun ve aşkın bakışı simgeleyen theorinin ortadan kalkması olmuştur. Aşkın güce yönelerek mutluluk merkezli temaşa yoluyla vita contemplativaya odaklanan birey, modernite ile birlikte seküler yaşama yönelerek artık eylem ve üretimi birleştirmeye başlamıştır. Eagleton’a göre bu durumun temelinde, yaşamın derinliğini artık doğanın üstlenmesiyle birlikte görünen fenomenlerin farkına varılan ve kavranan anlamlar haline gelmesi vardır.³² Yaşamın anlamının theoria ve praksis ile değil teknik ile anlamlandırılması, düşünce ve eylem iş birliğinin anlamını kaybetmesi tehlikesini doğurmaktadır. Gülenç’e göre teknik ilişkiler ağının uygulaması kalmayan theoria etkinliğinin içini boşaltıp, derinliğini ortadan kaldırması, tefekkür yaşamının anlamını kaybetmesi tehlikesiyle karşı karşıya bırakmaktadır.³³ Bu durumda, tekniği anlamlandıran eylemsel amaçlar olurken, pratik vizyonlar sadece yarar, gelir, ürün, çıktı noktasına indirgenmektedir. Yani tekniğin tahakkümü, sadece doğa, akıl alanını değil, toplum, düşünme, eylem, birey mutluluk arayışını da yerinden etmektedir. Bunun kökeninde Heidegger’e göre, hayatı dönüştüren çağcıl teknik insanın yazgısı olurken, çatı (ge-stell) dünyayı “kaynak deposu” haline getirmektedir.³⁴ Yani tekniğin hakimiyetiyle insan, kendi eylemleri aracılığıyla adeta bir güvensizlik temelli değer imalatçısına dönüşmektedir.

Son yüzyılla birlikte, eylem ve temaşa arasında kurulan ilişkilerin tamamen ters yüz edilişiyle, devrimci eylem ile imalat eylemi arasında kesin bir ayrım yaşanmıştır. Bu dönüşüm imalat ve suni eylem birliğinin özdeşleştirilmesi problemine yol açmıştır. Hoffer’e göre artık üreten ve imal eden iş sahibi özne, değer sahibi özne olmaya başlar, işsizlik değersizlik anlamına gelir.³⁵ Bu

³² Terry Eagleton, *Hayatın Anlamı*, Çeviren: Kutlu Tunca, 6. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019, 32-33.

³³ Kurtul Gülenç, *Frankfurt Okulu: Eleştiri, Toplum ve Bilim*, 3. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2022, 10-11.

³⁴ Martin Heidegger, *Teknik ve Dönüş & Özdeşlik ve Ayrım*, Çeviren: Necati Aça, 2. Baskı, Ankara: Pharmakon Yayınevi, 2015, 32-35.

³⁵ Eric Hoffer, *Değişim Sancısı*, Çeviren: Bengisu Filiz, 2. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017, 35.

problemin temelinde vita activanın yeni anlamının işe ve performansa dayalı eylemin önceliği olarak kendini göstermesi olduğu iddia edilebilir. McLuhan'a göre bu problem anlam krizinden iletişimsizlik problemlerine doğru yayılırken bu durumu engelleyecek süreç ve yapının kalmaması derin bir anlam krizine yol açmaktadır.³⁶ Sürekli her şeyi elde etmeye çalışan performans öznesinin anlam ve amaç krizleri yaşaması kaçınılmazdır. Günümüz insanın "şartlar ne olursa olsun pes etme", "hiçbir şey seni durduramaz" mottolarının ahlaki mutluluk ifade ettiği düşünülmektedir. Bu durum yapabilme ve imal etmeye dayalı bir Prometheusçu işkenceye maruz kalan öznenin dramının dışavurumudur. Bu bağlamda modern öznenin üretim merkezli varoluş biçiminin somutlaştığı figür olarak animal laborans kavramı eylemin anlamı ve doğası üzerine yürütülen tartışmalarda yeni bir paradoksun kapısını aralamaktadır.

274

Animal Laborans ve Eylem Paradoksu

Arendt, animal laboransı "yok edici yaşam süreçlerine boyun eğen ve sürekli olarak bu süreçlerle meşgul edilen", "kullandığı alet ve araçlara teslim olan" şeklinde tanımlamaktadır.³⁷ O, *İnsanlık Durumu* adlı eserinde, kapitalizmin araçlarının özneyi çalışma ve performans üzerinden sömürerek animal laborans haline getirdiğine değinir. "İnsanlar yaşamak için mi çalışmaktadır, yoksa çalışmak için mi yaşamaktadır?" "Onlar çalışarak mı tüketmekte yoksa tüketerek mi yaşamaktadır?" sorularını sorarak kapitalizmle birlikte performans öznesinin mutlaklaştırılmasının yaşama dair anlamları yerinden ettiğini belirtir.³⁸ Arendt'in performans öznesinin eylemle her şeyi belirlemesini ve mutluluğu temellendirmesini eleştirmesi ve öznenin araçları değil araçların özneyi ele geçirdiğini ilan etmesi, eylemin neoliberalizmdeki felç olmuşluğunu göstermesi açısından önemlidir.

Geldiğimiz noktada birey/özne yerine ürünleri üretenler vardır ve yalnızca onlar var olmaya devam edecektir. Canovan, Arendt'in çalışma emeğini küçülterek eylemi farklı bir alana taşınmasına eleştiri yöneltmektedir.³⁹ Kateb ise Arendt'in animal laborans tanımıyla birlikte çalışanların yalnızca çalışmak için

³⁶ Peter Berger & Thomas Luckmann, *Modernite, Çoğulculuk ve Anlam Krizi: Modern İnsanın Yönelimi*, Çeviren: Mustafa Derviş Dereli, Ankara: Heretik Yayınları, 2015, 85-89.

³⁷ Arendt, *İnsanlık Durumu*, 216-217.

³⁸ Arendt, *İnsanlık Durumu*, 453-460.

³⁹ Margaret Canovan, "The Contradictions of Hannah Arendt's Political Thought." *Political Theory Journal* Vol. 6, No. 1 (Feb. 1978): 11-12, Erişim Tarihi: Aralık 11, 2024, <https://www.jstor.org/stable/190883>.

yaşadıkları algısının ortaya çıktığını belirtir.⁴⁰ Ona göre, Arendt kapitalizmin animal laborans öznesinin çalışmasını, üretmesini küçümseyerek, emekçinin ölmek için yaşadığı mottosunu ön plana çıkarmıştır. Arendt'in animal laborans, emek, eylem konusunda eleştirilmesinin nedenlerinden biri bu kavramların ayrımlarını net bir biçimde belirtmemesidir. Emek, iş ve eylemin animal laboransa feda edilmesi, animal laborans öznesinin her şeye teslim olması ve süreçleri değiştirme özelliğinin olmamasıyla, neoliberalizmin zaferi ilan edilmiş olmaktadır. Kateb'e göre Arendt animal laboransın zaferini ilan ederken bireyin bedensel çalışma ve aktif eylem arayışını da dışlamış ve böylece alçaltılmış bir çalışma bataklığının da zaferini ilan etmiştir.⁴¹

Bu noktada sorulması gereken soru şudur: Acaba Arendt'in vurguladığı gibi çalışmanın mutlaklaştırılmasıyla birlikte kapitalizmdeki vita activa yaşamın zorunluluğuna bağımlı bir animal laborans mı ortaya çıkarmıştır yoksa Arendt eleştirmenlerinin vurguladığı gibi kapitalizm yeni öznelere inşa etse de hala bu imalatın dışında insan etkinlikleri mümkün müdür? Bu soruya cevap vermek için hem etkin eylem kaybı hem de vita contemplativa eksikliğinin yarattığı tehlikeyi anlamak gerekir. Çünkü tehlikenin kökeninde öznenin bir hayvan emekçisine indirgenmesi, yaşamın içkinliğinin yok edilmesi ve böylece etkinliğin baskı altında hızlanması sorunu vardır.⁴² Bu noktada Arendt'in animal laborans kavramını, biyolojik zorunluluk ve emek süreci üzerinden okumayı genişleterek neoliberalist toplumlarda post-endüstriyalizm boyutlarıyla dijital, duygusal, tarzlarda yaşamın performans haline gelmesi problemini belirtmemiz gerekir. Bu genişleme bağlamında neoliberal öznenin dijital, yapay zekâ gibi kavramlar üzerinden post-biyolojik bir özne olması söz konusudur. Çünkü Boltanski ve Chiapello'nun ortaya koyduğu gibi XX. Yüzyılın ikinci yarısından sonra hem yönetsel söylemde hem de kapitalizmin gelişiminin temellendirilmesinde yeni bir kapitalizm ruhu⁴³ ortaya çıkmıştır.⁴⁴ Bu bağlamda, yeni kapitalizmin ruhunun

⁴⁰ George Kateb, "Freedom and Worldliness in the Thought of Hannah Arendt," *Political Theory Journal* Vol. 5, No. 2 (May, 1977): 144, Erişim Tarihi: Ekim 16, 2024, <https://www.jstor.org/stable/190726>.

⁴¹ Kateb, "Freedom and Worldliness in the Thought of Hannah Arendt," 145.

⁴² Byung-Chul Han, *Tefekkür Yaşamı*, Çeviren: Barış Tut, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2024, 26.

⁴³ Boltanski ve Chiapello'ya göre kapitalizme katılımı hak gören temel ideolojiye kapitalizmin ruhu denilmektedir (Luc Boltanski and Eve Chiapello, *The New Spirit of Capitalism*, Trans. Gregory Elliott, New York: Verso, 2007, s. 8). Bu kapitalizm ruhu, bu düzeni meşrulaştırmayı sağlayan, uyumlu eylem biçimleri ve inanç bütünleri yaratan bir anlam barındırır. Bu bağlamda, kapitalizm sürekli kendisini geliştirdiyse, bunun kökeninde onu kabul edilebilir ve arzu edilebilir kılan gerekçeleri gerçekleştirmesi vardır.

⁴⁴ Boltanski and Chiapello, *The New Spirit of Capitalism*, 3-4.

temelinde esneklik (flexibility), hareketlilik (mobility) ve hız (speed) gibi kavramlar bulunmaktadır.⁴⁵ Bu kavramlar özellikle dijitalizm, yapay zekâ gibi terimler üzerinden özneleri dönüştürmektedir. Bu dönüşümü ise Huberman, dijital kapitalizmin yeni ruhu açısından ele alarak öznenin olumlu duygularını kapitalizmin daha etkin sömürdüğü, esnekliğinin daha yaratıcı olarak kullandığını belirtmektedir.⁴⁶Yeni kapitalizm öznesi, Arendt'in animal laboranstan farklı olarak daha radikal bir şekilde performans gösteren, tamamen ağa bağlanan canlıya evrilmiştir. Bu radikal biçimde performans göstermek problemi esneklik, hareketlilik ve hızla birlikte yeni bir çalışma pratiklerini var eder. Örneğin Sennett'e göre özne artık çağdaş yaşama uyum sağlamak ve verimli bir biçimde hayatını tasarlamak için en temel kavram esnekliktir.⁴⁷ Çünkü kurumlardan çalışanlara kadar yeni teknolojilerle uyumlu olmak için sürekli kendini yenileme ve esneklik zorunludur. Sennett, yüksek teknolojiyle uyum halinde olmak için esnek uzmanlaşmanın önemli olduğuna değinir.⁴⁸ Artık esnek bir üretim rejimi, esnek bir karar alma, esnek bir politik sistem söz konusudur. Yüksek teknolojiye uyum sağlamak için var olan bu esneklik artık animal laboransın işlevini değiştirmiştir. Yani artık animal laborans esnek uzmanlaşmaya yöneldikçe tek bir yönden değil, her yönden sömürülen araç haline gelir. Bu gibi problemlerin sonucunda Guenon'a göre değer ifade etmeyen değerlerin gerçeklik ifade etmeyen gerçeklerin içerisindeki oluş zemininde hareket ve değişim amaç için değil harici eylemler için ön plana alınmaktadır.⁴⁹ Harici eylemlerin, insanın anlam tarzlarına, karakter durumlarına ve olaylara yönelik hiçbir etkisi olmamaktadır. İçeriği boş bu eylemlere hız ve hareketlilik faktörleri eşlik etmektedir.⁵⁰

Amaçsız eylemler, animal laborans ya da performans özneleriyle çoğalırken etik tarzların kaybolduğu, mutluluğun ise bağımlılığa dönüştüğü bir problemler dizgisi oluşmaktadır. Artık her alanda geçici eylemleri ya da performansı önemseyen özneler, sürekli olarak eylemlerini göstermek ve aktif olma isteği içerisinde. Adorno'nun belirttiği gibi: "Tüketiciler kendilerini boş

⁴⁵ Boltanski and Chiapello, *The New Spirit of Capitalism*, 353.

⁴⁶ Jenny Huberman, *Dijital Kapitalizmin Ruhü: Emek, Sermaye ve Sömürünün Değişen Kısvesi*, Çeviren: Melih Pekdemir, Ankara: Fol Yayıncılık, 2023, 20-26.

⁴⁷ Richard Sennett, *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*, Çeviren: Barış Yıldırım, 3. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2008, 47-51.

⁴⁸ Sennett, *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*, 53-54.

⁴⁹ Rene Guenon, *Modern Dünyanın Krizi*, Çeviren: Esra Temür, İstanbul: Kapı Yayınları, 2022, 66-67.

⁵⁰ Guenon, *Modern Dünyanın Krizi*, 65.

zamanlarında bile üretimin birliğine uydurmak zorundadır.”⁵¹ Bu eylem endüstrisinin içerisindeki belirli şematik eylemleri tüketen performans öznesi belirli bir etkinliğin müşterisi gibidir. Artık serbest zaman yoktur, sürekli olarak eylem için eylem yapan eylem müşterileri vardır. Görüldüğü gibi temaşa ile imalat arasında ters yüz edilen ilişkiler, artık huzursuz özneyi belirleyen ve palimpsest⁵² yaşam problemini ortaya çıkaran bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır.

Göz Alıcı Mutlu Bir Doluluk: Palimpsest Yaşam Problemi

Boş zamanın ya da soyut yaratımın anlamını kaybetmesi, üretmekten ziyade tüketmenin anlamlı hale gelmeye başlaması, öznenin kendine yönelmesinin zorlaşmasına sebep olmuştur. Kapitalizm, can sıkıntısından oluşacak olan alanları kapatmaya, bu deneyim türlerini mutlu olmak için pozitif eğlence alanlarına yönlendirerek boş zamanın doldurma zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Boş zaman doldurulması gereken pozitif deneyimlere indirgenirken metalaşmaya, dağıtılan, paylaşılan anlamlara hapsedilmiştir. Artık boş zamana sahip olmak yazılması ve daha sonra silinmesi gereken bir kâğıda benzemeye başlamıştır. Bu da ‘palimpsest’ bir toplum probleminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Palimpsest kavramı, ‘palin’ tekrar, yeniden, ‘psestos’ kazınmış anlamlarına gelen Antik Yunanca ‘palimpsostos’ sözcüğünden gelmektedir.⁵³ Antik Çağ ve Orta Çağda, parşömenlerden tasarruf yapmak için yazıların kazınıp temizlenmesi tekrar kullanılmasına palimpsest denilmektedir.⁵⁴ Bu yazıların temel özelliği ise yeni yazılarda eski izlerin hala görülebilir olmasıdır. Çağımızda da animal laboransın palimpsest yaşamı sürekli olarak doldurulması ve boşaltılması gerekir. Özneler sürekli hız ve aktiflik içinde yaşamlarını ne eski ne de yeni olan bir palimpsest anlamda yaşarlar. Bu açıdan Nietzsche palimpsest yaşamların, durgunluk, sakinlik ve boş zamanı anlamlandıramayacağını iddia

⁵¹ Theodor Adorno, *Kültür Endüstrisi- Kültür Yönetimi*, Çeviren: Nihat Ülner-Mustafa Tüzel- Elçin Gen, 13. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2024, 53.

⁵² Palimpsest kavramı özellikle edebiyat, mimarlık, kültürel çalışmalar ve mekansal analiz gibi disiplinlerde metaforik veya kavramsal araç olarak yaygın biçimde kullanılmıştır. Fakat felsefe literatüründe özellikle klasik ya da sistematik felsefe metinlerinde doğrudan kavramsallaştırıldığı örnekler oldukça sınırlıdır. Bu nedenle burada önerilen kullanım kavramın felsefi potansiyelini araştırma ve yeni bir teorik bağlama yerleştirme amacını taşımaktadır.

⁵³ Shipley, *Dictionary of Word Origins*, 127.

⁵⁴ Banu Apaydın, “Palimpsest Kavramı ve Mekansal Dönüşüm,” *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication Journal*, Cilt 9, Sayı 2 (Apr. 2019): 91, Erişim Tarihi: Ekim 21, 2024, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tojdac/issue/44330/547778>.

etmektedir. O, keyifle geçirilen boş zaman ve “aylaklığın” soylu bir unsur olduğunun unutulmasının üzerinde durur.⁵⁵ Çağının hız yaşamını eleştiren Nietzsche bu durumu şöyle belirtmektedir: “Devingenlik öyle büyük ki yüksek kültür artık meyve veremiyor, sanki mevsimler hızla izliyor birbirini. Huzur eksikliğinden dolayı uygarlığımız yeni bir barbarlığa doğru gidiyor.”⁵⁶ İnsanın eylemsizliği anlamlandıramayışı eyleme duyduğu fetişizmi canavarlaştırmaktadır. İçeriği boş pasif eylemler derinliğe değil tepkilere dönüşmektedir.⁵⁷ Bu nedenle onun canlı olma veya “eylemlilik” hali aslında pasiflik/eylemsizlikten ibarettir. Kendine yönelmeyen tepkiler, huzursuzluk içinde kendini gösteren güç duygusu barbar ve vasat insanların özelliğidir.⁵⁸ Nietzsche’nin bu eleştirilerine benzer şekilde pasif eylemlilik durumu, çağımızda da insanın kendi anlamına yönelik tefekkür, eylemsizlik, yavaşlık, basitlik gibi önemli kavramları yerinden eden, sakinliğin reddidir.

278

Bu noktada Han, eylemsizliğin giriş kapısı olan boş zamana erişimimizin artık kesildiğini ve tefekkürün hemen ortadan kaldırılması gereken kusur veya eksiklik olarak görüldüğünü belirtmektedir. Ona göre gerçek mutluluğun “kendini amaçsız ve yararsız olana, kasıtlı olarak beceriksiz olana, verimsiz olana, dolambaçlı olana, saptırıcı olana, gereksiz olana, hiçbir işe yaramayan ve hiçbir amaca hizmet etmeyen güzel biçimlere ve jestlere borçlu”⁵⁹ olması gerekirken çağımızda mutluluk “her şeyi başarabilmek” sloganına indirgenmiş ve bu nedenle başarısızlık depresyon ve “kaybedenlik” etiketiyle eşitlenmiştir. Bu durum insanın insan olmanın doğasından ve temel yeteneklerinden mahrum bırakılışını göstermektedir. Crary’ye göre uyku, dinlenmek, boş zaman gibi anlamlar insanın mutluluğu için önemliyken geç kapitalizm buna izin vermemektedir. Bu durumu Crary şu şekilde ifade etmektedir: “Hayatımızın sahte ihtiyaçlar batağından azade olarak, uykuda geçirdiğimiz büyük kısmı hala insanın çağdaş kapitalizmin açgözlülüğüne yönelik en büyük tahkirlerinden biridir.”⁶⁰ Sürekli çalışmanın övüldüğü boş zamanın doldurulması gerektiği anlayışı her yere hâkim olmaya başlamaktadır. Nick Srnicek, Alex Williams’a göre

⁵⁵ Friedrich Nietzsche, *İnsanca Pek İnsanca-I*, Çeviren: Mustafa Tüzel, 3. Baskı, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, 203.

⁵⁶ Nietzsche, *İnsanca Pek İnsanca-I*, 204.

⁵⁷ Friedrich Nietzsche, *Güç İstenci*, Çeviren: Nilüfer Epçeli, İstanbul: Say Yayınları, 2010b, 417.

⁵⁸ Jean Granier, *Nietzsche*, Çeviren: Işık Ergüden, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2005, 106.

⁵⁹ Han, *Tefekkür Yaşamı*, 12-13.

⁶⁰ Jonathan Crary, *7/24: Geç Kapitalizm ve Uykuların Sonu*, Çeviren: Nedim Çatlı, İstanbul: Metis Yayınları, 2015, 21.

geç kapitalizm yaşamımızdaki boş zamanı sürekli olarak işgal ederek kendimizi rekabet üzerinden tanımlamamız gereken bir araca dönüştürmektedir.⁶¹ Ancak beklemek, sıkılmak, yavaşlamak ve derin düşünmek gibi kavramlar insanın varoluşunu ve dolayısıyla yaşamını anlamlandırabilmesi için elzem olsa da artık sürekli canlılık ve devingenlik isteği, yaşamları farenin kafesin içindeki hareketlerine dönüştürmektedir. Post-endüstriyalizmde yaşam, sadece sürekli doldurmaya çalıştığımız bir palimpsest değil aynı zamanda tersten okuduğumuzda da aynı anlama gelen bir palindrom olarak görülebilir. Bu durumda insan sürekli olarak doldurulması, boşaltılması gereken etkinlik türleri içinde var olan bir canlı haline gelir. Pozitif psikoloji taraftarı olan Csikszentmihalyi'ye göre insanın etkinlikte bulunması üst düzey akışa ulaşmayı kolaylaştırarak yüksek performans düzeylerine çıkmasını sağlayabilir.⁶² Ancak bu durumda mutluluğu insanın etkinlik için akışta olması şeklinde düşünürsek, hayatı olumluluk üzerinde okumamız problemi ortaya çıkabilir. Mutlu olmak için eylem ve etkinlik yapmak insanı araca dönüştürür. Bu bağlamda insanın sürekli olarak etkinlik aracından ibaret olmaması, onun aynı zamanda bilinçsizce oluşun anlamına da sahip olması artık çok zordur. Bu palimpsest yaşamı eylemsizliğin, boş zamanın, örgütlenmenin ve duygu birliğinin derinliğini yok etmiştir. Bauman'a göre artık akışkan bir toplumda, duygu birliğine dayalı ortak bir amaç gerçekleştirmek de mümkün değildir.⁶³ Thoreau, Gandhi, King ya da Arendt'in sivil itaatsizlik üzerine yazılarına baktığımızda adı geçen düşünürlerin özgürlük olmadan eylem, tefekkür, erteleme ve itaatsizliğin olamayacağı ve ortak bir dayanışma gerçekleştirilemeyeceğine vurgu yaptıkları görülmektedir. Post-endüstriyalizmin sömürsünün ilerlemesi ile birlikte özgürlük, eylemsizlik ve eylem ilişkisi anlamını kaybetmiş ve bu nedenle ortak bir anlam inşa etmek oldukça zor bir hale gelmiştir. Bu durumun nedenini "halk yığınları, devlete insan olarak değil de, bedenlerini kullanan makineler olarak hizmet ediyorlar"⁶⁴ ifadeleriyle açıklayan Thoreau'nun belirttiği gibi hız toplumu ile birlikte özgürlük yerinden edilmiş ve bununla birlikte animal laborans eylem ve eylemsizliği anlamsızlaştırmıştır. Bu açıdan sisteme bir tepki olarak, manzaranın sahibi

⁶¹ Nick Srnicek ve Alex Williams, *Geleceği İcat Etmek: Postkapitalizm ve Çalışmanın Olmadığı Bir Dünya*, Çeviren: Alunet Alphan Sabancı, Ankara: Delidolu Yayınevi, 2018, 224-229.

⁶² Mihaly Csikszentmihalyi, *Akış: Üst Düzey Yaşantının Psikolojisi*, Çeviren: Semra Kunt Akbaş, Ankara: Hyb Yayıncılık, 2005, 86-89.

⁶³ Zygmunt Bauman, *Akışkan Modernite*, Çeviren: Sinan Okan Çavuş, 3. Baskı, İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2018, 66-68.

⁶⁴ Henry David Thoreau, *Sivil İtaatsizlik- Yürüyüş*, Çeviren: Bengisu Karakurt, 4. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020, 14.

olmadan doya doya yürümek ve nereye gideceğini bilmeden ilerlemeye çalışmak,⁶⁵animal laborans için hiçbir anlam ifade etmemektedir. Gros'a göre yürüyüş, sessizlik, aylıklık sistem dışı olarak konumlandığı için dayanışmanın temelinden uzaklaştırılmıştır.⁶⁶ Bunlarla birlikte hız ya da palimpsest yaşamı, adeta koşu bandında bir mutluluk arayışını sunmaktadır.

Koşu Bandında Mutluluk: Hız Problemi

Çağımızda vita activanın yerini temelsiz eylem tipleri, vita contemplativanın yerini ise overthink problemleri almıştır. Bu açıdan animal laborans dikkat çekmeden işini iyi yapmaya yönelmiştir. Artık vita activanın oluşturacağı dikkat çekici eylemler ve vita contemplativanın var edeceği sessizlik yerinden edilmektedir. Çünkü hız toplumunda sistem dışı farklılık oluşturacak herhangi bir çağrıya veya sessizliğe yer yoktur. Eylem, eylemsizlik, sessizlik, seslilik, uyum, otorite, ahlak gibi kavramlar post-endüriyalizmin iş ve çalışma sistemlerini daha iyi hale getirmek için yeniden dizayn edilmektedir.⁶⁷ Post-endüriyalizm özellikle bu sömürüyü geliştirmek için dijital alandaki sürü yaşamını etkin kılmaktadır. Bu dijital alanda sürekli seçim yapmak ve seçim yapmanın anlamı övülürken, aslında birilerinin beğenisine hizmet eden bir performans söz konusudur. Yani dijital alanda mutluluk için seçim yapma yerine hıza dayalı bir etkinlik ve performans söz konusudur. Bu durumu Zuboff, dijital gözetim altında benim kim olduğumdan benim mutluluğuma kadar her şeyi belirleyen diğer özneler olduğunu şu şekilde ifade etmektedir: "Bu koşulda "diğerleri" bireyler değil, onlar için performans sergilediğim izleyicilerdir."⁶⁸ Bu performans durumu, bitmek bilmez devingenlikle birlikte adeta dijital panoptikon içerisindeki özneler için bir sahne problemi sunmaktadır. Mutluluk artık öznenin içsel bir durumu olmaktan çıkarak izleyicilerin beğenileriyle koşullanan dışsal bir olgu haline gelmiştir. Bu duruma koşu bandındaki insanın diğerleri karşısında mutlu olma dramı denilebilir.

⁶⁵ Thoreau, *Sivil İtaatsızlık- Yürüyüş*, 54-55.

⁶⁶ Frederic Gros, *Yürümenin Felsefesi*, Çeviren: Albina Ulutaşı, 23. Baskı, İstanbul: Kolektif Kitap, 2023, 9-16.

⁶⁷ Emine Şener, *Sivil Erdemin Peşinde Bir Üçleme: Uyum, Ahlak, Seslilik*, İstanbul: Efe Akademi Yayınevi, 2019, 54-82.

⁶⁸ Shoshana Zuboff, *Gözetleme Kapitalizmi Çağı*, Çeviren: Tolga Uzunçelebi, İstanbul: Okuyan Us Yayınevi 2021, 555.

Özne dijital alan içerisinde eylemlerini gerçekleştirirken ve olan bitenin peşinden sürüklenirken, mutluluk bir koşu bandına dönüşmektedir.⁶⁹ Mutluluk sevinci için dikkate değer anlamların ortadan kalkması, sürekli eylemlerin karmaşası ve seçimlerin çıkmazı ile birlikte yanlış ve doğru, iyi ve kötü gibi kavramlar arası ilişkiler suçluluk veya pişmanlık gibi duyguların anlamını kaybetmesine sebep olabilir. Bu problemlerin temelinde artık insanların tefekkür ve eylem arasındaki bağlarını tamamen kaybetmesi ve yeni anlamların, yaratımların, mutlulukların, olasılıkların yerini enformasyon bombardımanının alması vardır.⁷⁰ İnsanların sürekli olarak makine gibi seçim yapması ya da aşırı enformasyon içerisinde kusursuzluğa yönelik arayışı onları salt eylemin zorunluluğuna itmektedir. Bunun temelinde, post-endüstriyalizmin hızının tek gerçek olarak her alanı ele geçirmesi vardır. Virilio'ya göre hız kendini gerçeklik olarak bilgi akışından, politikanın yeni biçimine kadar birçok alanda göstermiştir.⁷¹ Öncelikle bilgi akışındaki enformasyona dayalı hız, tekniğin, otomasyonların yararına olurken hakikatin, doğruluğun aleyhine işlemektedir.⁷² Bu enformasyona dayalı hız, doğru ve yanlış ayırdının kaybolduğu hakikat sonrası çağı (post-truth) ortaya çıkarmaktadır.⁷³ Politik olarak ise hızın teknolojik araçlarla bireyler üzerinde duygusal, algısal ve iletişim açısından sömürü (psikopolitika) problemi söz konusudur.⁷⁴ Bu problemlerle birlikte post-endüstriyalizm ahlakı hayatı bir terazi gibi görerek en çok haz, en çok enformasyon en çok eylem en çok seçim arasında özneyi uçlara itmektedir. En çok, en iyi, en mükemmel olana yönelik eylemler, mutluluğun performans ve optimizasyona indirgenmesine sebep olmaktadır. Pozitif iyimser olan Seligman bile olumlu duygular içinde mükemmel olana yönelik radikal eylemler insanı mutlu kılarsa da bu mutluluğun belirli haz döngüsünden kurtulmasının çok zor olduğunu ifade eder.⁷⁵ Bu haz döngüsü çağımızda genel olarak teknolojik araçlarla daha da geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu bağlamda Davies'e göre

⁶⁹ Svend Brinkmann, *Olan Biteni Kaçırma Keyfi*, Çeviren: Mercan Yurdakuler, 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2024a, 77-81.

⁷⁰ Rick Rubin, *Yaratıcı Eylem: Bir Var Olma Biçimi*, Çeviren: Emre Gözgülü, 3. Baskı, İstanbul: Domingo Yayınları, 2024, 58-60.

⁷¹ Paul Virilio, *Hız ve Politika*, Çeviren: Meltem Cansever, İstanbul: Metis Yayınları, 1998, 51-52.

⁷² Paul Virilio, *Enformasyon Bombası*, Çeviren: Kaya Şahin, İstanbul: Metis Yayınları, 2003, 7-14.

⁷³ Ralph Keyes, *Hakikat Sonrası Çağ: Günümüz Dünyasında Yalancılık ve Aldatma*, Çeviren: Deniz Özçetin, 2. Baskı, Ankara: DeliDolu Kitap, 2019, 22-27.

⁷⁴ Byung-Chul Han, *Psikopolitika: Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri*, Çeviren: Haluk Barışcan, İstanbul: Metis Yayınları, 2019, 21.

⁷⁵ Martin Seligman, *Gerçek Mutluluk*, Çeviren: Semra Kunt-Akbaş, 5. Baskı, Ankara: Eksi Kitaplar, 2022, 88-89.

teknolojik araçlarla, sosyal yaşamımız birçok açıdan kuşatılırken, mutluluğun hazzın denetimine girme tehlikesi vardır.⁷⁶ Yani teknolojik araçların yarattığı kapan durumu bir anda insanların akıllı telefonlardan bilgisayarlara kadar mutluluğu sürekli etkin olmaya hapsedmesi sorununu gündeme getirmektedir. Bu durumda haz alma ve mutluluğun sadece dijital görünürlüğe ve teknolojiye bağlanmaya indirgenmesi büyük bir problem açığa çıkarmaktadır. Çünkü mutluluk belirli optimizasyonlar içinde araçsallaşırken özne de bir araca dönüşmektedir. Bunun temel nedeni özneye veya ona ait serbest zamana dair bir şeyin kalmamasıdır.⁷⁷ Öznenin yeni anlamlar üretmesini sağlayan deneyimsizlik alanı yok edilirken ona bir yöntem aracı olma görevi verilmektedir. Davies, bu noktada ortaya çıkan depresyonun “insanların sadece haz almayı veya mutlu olmayı bırakması değil haz alma ya da mutlu olma isteğini veya becerisini kaybetmesi” biçiminde tezahür ettiğini vurgulamaktadır.⁷⁸ Sürekli daha fazlasını talep eden özne figürü psikolojik iyimserliğin, haz ahlakının ve veriye dayalı iktisadın teşvik ettiği bir varoluş biçimi olarak nihayetinde depresyon sorununa evrilmektedir. Neoliberal toplumun bireylere sürekli bir olumluluk ve performans duygusu aşılması, bu durumu “mutluluk fetişizmi”ne dönüştürmektedir. Davies’e göre neoliberalizmin mutluluk söylemini ayakta tutan iki temel slogan, “yap gitsin” (*just do it*) ve “doyasıya yaşa” (*enjoy more*) ifadelerinde somutlaşmaktadır.⁷⁹ Ancak bu sloganlar bireyleri kesintisiz bir üretkenlik ve haz arayışı döngüsüne hapsederken adeta bir koşu bandında sürekli mutlu olmaya zorlanan öznenin içinde bulunduğu paradoksu görünür kılmaktadır. Böylece bir olumlu duygunun tükenmeden yenisinin talep edilmesi *palimpsest* toplumun temel esaret biçimini oluşturmaktadır.

Nihayetinde tefekkür yaşamı ile ilişkili olan herhangi bir kavramı post-endüstriyel palimpsest toplumunun hız ve devingenlik düzeninin kabul etmeyeceği bir gerçektir. Bu açıdan öznenin yaşama becerisi ve mutluluk ilişkisi anlamını kaybetmiştir, çünkü artık kronik bir mutluluk problemi vardır. Bu problem, “vitamin mutluluğu”dur. İnsanın hızının kesilmediği bir hayatı sürdürmek için gerekli besin maddelerini ifade eden vitamin kavramı etimolojik olarak yaşam anlamına gelen “vita” ve besin anlamına gelen “amine”,

⁷⁶ William Davies, *Mutluluk Endüstrisi*, Çeviren: Müge Çavdar, 2. Baskı, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2021, 205-206.

⁷⁷ Svend Brinkmann, *Hayata Nereden Bakmalıyız*, Çeviren: Mercan Yurdakuler, 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2024b, 17.

⁷⁸ Davies, *Mutluluk Endüstrisi*, 175.

⁷⁹ Davies, *Mutluluk Endüstrisi*, 176.

“ammoniakon” olarak temellendirilebilir.⁸⁰ Hızın ebedi cenneti olan teknoloji yaşam tarzının içindeki “vitamin mutluluğu” veya “organik mutluluk” yemek açısından “fast food”, sevgi bakımından “speed-dating”, dijital açıdan devingenlik “digital surfing”, “digital flow” gibi hızlı ve geçici bir anlamlar yığını ifade eden örneklerle karşımıza çıkmaktadır.

Ehrenberg, öznenin bu hız ve geçici takviyelerle mutlu olma durumunun antidepresan mutluluk problemini açığa çıkardığını iddia etmektedir. Mutluluk artık tıbbi bir program olma tehlikesine doğru ilerlemektedir.⁸¹ Ehrenberg, çağımızda öznenin ek desteklere bağlanmasının, hız ve geçici mutluluk arayışının, onu iyileşmek ile uyuşmak arasında bıraktığına değinmektedir. Benzer olarak Ahmed, çağımızın adeta mutluluk vaatleri ile doldurularak öznenin mutluluğunun kendini iyi hissetmek, mutsuzluğunun ise kendini kötü hissetmek arasına sıkıştırıldığı bir uçlar problemini belirtmektedir.⁸² Bu kısır döngüler içindeki hıza ve performansa bağımlı öznenin içe dönmesi veya dönmemesi elbette bir anlam ifade etmemektedir. Çünkü hıza bağımlı öznenin enformasyon bombardımanı içinde kendi içine dönmesi çatışma problemlerine düşmesine, bundan kurtulmak için dışa yönelmesi ise hayatı kaçırma endişesine neden olmaktadır. Yaşadığımız çağ, temel bir varoluşçu belirsizlik ve hız kültürü sarhoşluğu içindedir. Her alan gelişim, yenilik ve hız kültürünün içine hapsedilmektedir. Hız kültürü, insanın düşünceli bir sakinlik ve dinlenerek dönüşen (festina lente) eylem anlayışını tam olarak yerinden etmektedir. Her ne kadar bu çalışmada hızın mutluluk kavramını etik düzlemde nasıl dönüştürdüğü üzerinde durulsa da hızın çağdaş dünyayı politik, iletişimsel ve kültürel açılardan tehdit eden kapsamlı bir olguya dönüştüğü görülmektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışma, çağdaş öznenin neoliberal rekabet düzeni içinde eylem, performans ve etkinlik kavramlarıyla yeniden tanımlandığını ve bunun öznenin etik, düşünsel ve varoluşsal bütünlüğü üzerinde derin bir aşınmaya yol açtığını ortaya koymuştur. Öznenin, emek, tefekkür ve eylemsizlik gibi anlam alanlarını kaybederek *animal laborans* formuna dönüşmesi yaşamın yalnızca üretim, hız ve

⁸⁰ Shipley, *Dictionary of Word Origins*, 381.

⁸¹ Alain Ehrenberg, *Weariness of the Self: Diagnosing the History of Depression in the Contemporary Age*, London: McGill-Queen's University Press, 2010, 6.

⁸² Sara Ahmed, *Mutluluk Vaadi*, Çeviren: Deniz Mayadağ, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2016, 11-16.

dışsal etkinlikler üzerinden anlamlandırılmasına neden olmuştur. Bu dönüşüm, insanın kendi kendine yeten eylemsizlik kapasitesini ve tefekkür gücünü zayıflatmış; böylece anlam, mutluluk ve bilgelik kavramlarının içeriği boşalmıştır. Günümüz toplumunda bekleme, sükûnet ve can sıkıntısı gibi tefekkürü çağrıştıran kavramlar etik bağlamda olumsuz niteliklerle özdeşleşmiş ve yerini sürekli faal olma zorunluluğuna bırakmıştır.

Neoliberal sistemin yarattığı bu sürekli faaliyet kültürü, özneyi kendi etkinliği içinde sömüren bir yapıya dönüştürmektedir. Performans sergileme zorunluluğu, öznenin etik ve estetik alanını daraltarak bireyi yalnızca ölçülebilir, tüketilebilir ve görünür anlamlar üzerinden tanımlanabilir hale getirmiştir. Bu bağlamda *vita activanın* hâkimiyeti *vita contemplativanın* anlamını silmiş; düşünce ile eylem arasındaki denge tamamen bozulmuştur. Ortaya çıkan radikal aktiflik durumu mutluluğun eylemin hızına indirgenmesine, duyguların anonimleşmesine ve düşüncenin yüzeyselleşmesine yol açmıştır. Böylece yaşam geçici bir süreklilik hapishanesine dönüşmüş; özne, eleştirel düşünme ve anlam kurma yetilerini kaybetmiştir.

284

Bu sonuçlar ışığında çağdaş insanın yeniden anlam bulabilmesi için öncelikle eylemsizliğin, tefekkürün etik değeri yeniden düşünülmelidir. Eylemsizlik, edilgenlik olarak değil, düşünsel yoğunlaşmanın ve etik farkındalığın koşulu olarak görülmelidir. Bununla bağlantılı olarak tefekkür kültürünün toplumsal, sanatsal ve eğitsel alanlarda yeniden inşa edilmesi gerekmektedir. Yavaşlık, derin düşünme ve içsel sessizlik, öznenin kendilik bilincini güçlendirecek temel tutumlar olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca neoliberal aktivizmin dayattığı sürekli hareket ve üretkenlik ideolojisine karşı bir duruş geliştirilmeli; yaşamın niteliksel derinliği niceliksel verimliliğin önüne geçirilmelidir.

Sonuç olarak, çağdaş öznenin yeniden anlam kazanabilmesi, tefekkür ile eylem arasındaki dengeyi kurabilme yetisine bağlıdır. Bu dengenin yitimi yalnızca bireysel bir ruhsal tükeniş değil, aynı zamanda etik, politik ve kültürel düzeyde bir varoluş krizinin göstergesidir. Dolayısıyla anlamın yeniden inşası, insanın kendi sınırlarını tanıdığı, sessizliği ve düşünmeyi yeniden keşfettiği bir etik dönüşümle mümkün olacaktır. Bu noktada hızlanma yerine daha ritmik yaşam arayışı ön plana çıkarılabilir. Bunun gerçekleştirilmesi için, insanın tamamen yeni teknolojik araçların enformasyon hızına ayak uydurması yerine pratik bilgelik üzerinden yeni mutluluk anlayışları geliştirilebilir. Bu bağlamda dijital bilgelik yerine, pratik bilgelik özelliklerinin tekrar gündeme getirilmesine

ihtiyaç olduğu bir gerçektir. Sürekli olarak neyi biliyoruz yerine neyi bilmeye, anlamaya, yaşamaya değ er buluyoruz sorularının pratik bilgelikle ilişkisinin araştırılması gerekir. Özellikle bunun gerçekleştirilmesi için vita activa ve vita contemplativa arasındaki ilişkinin sağlanması oldukça önemlidir. Bu ilişkinin sağlanmasının yolu ise üretkenlik, verimlilik, aktiflik yerine var olmanın değerinin ön plana çıkarılmasından geçmektedir. Teknolojik araçların hızının içinde yavaşlığın ritmini ya da insani boyutun sınırlılığını yok etmemek için kendi sınırlarımızı aşmak değil onları deneyimlemek gerekir. Muhtemeldir ki insanî anlamın özü, aş ılmaz olana yönelimde ve sınırlılıklar içerisinde şekillenen vita contemplativada saklıdır. Bu gizliliğin mottosu ise insanın kendi eksikliklerine ve varoluşsal kırılganlıklarına sadakat göstermesi olabilir.

MUTLULUĞUN DEVİNGENLİĞE TESLİM OLMASI: ANİMAL LABORANSIN ISTIRABI ÜZERİNE
FELSEFİ BİR İNCELEME

THE SURRENDER OF HAPPINESS TO DYNAMISM: A PHILOSOPHICAL STUDY ON THE
SUFFERING OF ANIMAL LABORANS

Muammer AKTAY - Ekin MERKİT

KAYNAKÇA

Ahmed, Sara. *Mutluluk Vaadi*. Çeviren: Deniz Mayadağ. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2016.

Adorno, Theodor. *Kültür Endüstrisi- Kültür Yönetimi*. Çeviren: Nihat Ülner-Mustafa Tüzel- Elçin Gen. 13. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2024.

Arendt, Hannah. *Geçmişle Gelecek Arasında*. Çeviren: Bahadır Sina Şener. 4. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

Arendt, Hannah. *İnsanlık Durumu*. Çeviren: Bahadır Sina Şener. 10. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.

Aristoteles. *Politika*. Çeviren: Mete Tunçay. 4. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.

Aristoteles. *Kategoriler*. Çeviren: Saffet Babür. 2. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi, 2002.

Aristoteles. *Poetika*. Çeviren: Ari Çokona-Ömer Aygün. 2. Baskı. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

Aristoteles. *Nikomakhos'a Etik*, Çeviren: Furkan Akderin, 4. Baskı. İstanbul: Say Yayınları, 2019.

Augustinus. *Mutlu Yaşam Üzerine*. Çeviren: Fırat Çelebi. İstanbul: Kronik Kitap, 2023.

Bauman, Zygmunt. *Akışkan Modernite*. Çeviren: Sinan Okan Çavuş. 3. Baskı. İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2018.

Berger, Peter & Luckmann, Thomas. (2015). *Modernite, Çoğulculuk ve Anlam Krizi: Modern İnsanın Yönelimi*. Çeviren: Mustafa Derviş Dereli. Ankara: Heretik Yayınları, 2015.

Boltanski, Luc and Chiapello, Eve. *The New Spirit of Capitalism*. Trans. Gregory Elliott. New York: Verso, 2007.

Brinkmann, Svend. *Olan Biteni Kaçırma Keyfi*. Çeviren: Mercan Yurdakuler. 4. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2024a.

Brinkmann, Svend. *Hayata Nereden Bakmalıyız*. Çeviren: Mercan Yurdakuler. 3. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2024b.

- Cioran, Emil, *Çürümenin Kitabı*. Çeviren: Haldun Bayrı. 4. Baskı. İstanbul: Metis Yayınları, 2013.
- Crary, Jonathan. *7/24: Geç Kapitalizm ve Uykuların Sonu*. Çeviren: Nedim Çatlı. İstanbul: Metis Yayınları, 2015.
- Csikszentmihalyi, Mihaly. *Akış: Üst Düzey Yaşantının Psikolojisi*. Çeviren: Semra Kunt Akbaş. Ankara: Hyb Yayıncılık, 2005.
- Davies, William. *Mutluluk Endüstrisi*. Çeviren: Müge Çavdar. 2. Baskı. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2021.
- Eagleton, Terry. *Hayatın Anlamı*. Çeviren: Kutlu Tunca. 6. Baskı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019.
- Ehrenberg, Alain. *Weariness of the Self: Diagnosing the History of Depression in the Contemporary Age*. London: McGill-Queen's University Press, 2010.
- Eikeland, Olav. *The Ways of Aristotle*. Peter Lang, International Academic Publishers, 2008.
- Empiricus, Sextus. *Kuşkuculuk II: Etikçilere Karşı-Uzmanlara Karşı*. Çeviren: M. Kaya Sütçüoğlu. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2022.
- Granier, Jean. *Nietzsche*. Çeviren: Işık Ergüden. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2005.
- Gros, Frederic. *Yürümenin Felsefesi*. Çeviren: Albina Ulutaşlı. 23. Baskı. İstanbul: Kolektif Kitap, 2023.
- Guenon, Rene. *Modern Dünyanın Krizi*. Çeviren: Esra Temür. İstanbul: Kapı Yayınları, 2022.
- Gülenç, Kurtul. *Frankfurt Okulu: Eleştiri, Toplum ve Bilim*. 3. Baskı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2022.
- Han, Byung-Chul. *Psikopolitika: Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri*. Çeviren: Haluk Barışcan. İstanbul: Metis Yayınları, 2019.
- Han, Byung-Chul. *Tefekkür Yaşamı*. Çeviren: Barış Tut. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2024.
- Heidegger, Martin. *Teknik ve Dönüş & Özdeşlik ve Ayrım*. Çeviren: Necati Aça. 2. Baskı. Ankara: Pharmakon Yayınevi, 2015.

MUTLULUĞUN DEVİNGENLİĞE TESLİM OLMASI: ANİMAL LABORANSIN ISTIRABI ÜZERİNE
FELSEFİ BİR İNCELEME

THE SURRENDER OF HAPPINESS TO DYNAMISM: A PHILOSOPHICAL STUDY ON THE
SUFFERING OF ANIMAL LABORANS

Muammer AKTAY - Ekin MERKİT

Hoffer, Eric. *Değişim Sancısı*. Çeviren: Bengisu Filiz. 2. Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları. 2017.

Horkheimer, Max ve Adorno. Theodor. *Aydınlanmanın Diyalektiği: Felsefi Fragmanlar II*. Çeviren: Oğuz Özügül. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1996.

Huberman, Jenny. *Dijital Kapitalizmin Ruhu: Emek, Sermaye ve Sömürünün Değişen Kisvesi*. Çeviren: Melih Pekdemir. Ankara: Fol Yayıncılık, 2023.

Hunnicut, Benjamin. "The History of Western Leisure". In *This A Handbook of Leisure Studies*. Editors: Chris Rojek, Susan M. Shaw and A. J. Veal. 55-74. New York: Palgrave Macmillan, 2006.

Keyes, Ralph. *Hakikat Sonrası Çağ: Günümüz Dünyasında Yalancılık ve Aldatma*. Çeviren: Deniz Özçetin. 2. Baskı. Ankara: DeliDolu Kitap, 2019.

MacIntyre, Alasdair. *Erdem Peşinde: Bir Ahlak Teorisi Çalışması*. Çeviren: Muttalip Özcan. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2019.

May, Rollo. *Kaygının Anlamı*. Çeviren: Aysun Babacan. 5. Baskı. İstanbul: Okuyan Us Yayınevi, 2023.

Nietzsche, Friedrich. *Putların Alacakaranlığı*. Çeviren: Mustafa Tüzel. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2010a.

Nietzsche, Friedrich. *Güç İstenci*. Çeviren: Nilüfer Epçeli. İstanbul: Say Yayınları, 2010b.

Nietzsche, Friedrich. *İnsanca Pek İnsanca-I*. Çeviren: Mustafa Tüzel. 3. Baskı. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

Platon. *Devlet*. Çeviren: Sabahattin Eyüboğlu- M. Ali Cimcoz. 10. Baskı. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.

Platon. *Phaidon*. Çeviren: Furkan Akderin. 2. Baskı, İstanbul: Say Yayınları, 2015.

Rubin, Rick. *Yaratıcı Eylem: Bir Var Olma Biçimi*. Çeviren: Emre Gözgü. 3. Baskı. İstanbul: Domingo Yayınları, 2024.

Seligman, Martin. *Gerçek Mutluluk*. Çeviren: Semra Kunt-Akbaş. 5. Baskı. Ankara: Eksi Kitaplar, 2022.

Seneca, Lucius Annaeus. *Ahlak Mektupları*. Çeviren: Türkan Uzel. İstanbul: Jaguar Kitap, 2018.

- Sennett, Richard. *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*. Çeviren: Barış Yıldırım. 3. Baskı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2008.
- Shipley, Joseph. *Dictionary of Word Origins*. New York: Philosophical Library Publication, 1945.
- Srnicsek, Nick ve Williams, Alex. *Geleceği İcat Etmek: Postkapitalizm ve Çalışmanın Olmadığı Bir Dünya*. Çeviren: Ahmet Alphan Sabancı. Ankara: Delidolu Yayınevi, 2018.
- Şener, Emine. *Sivil Erdemin Peşinde Bir Üçleme: Uyum, Ahlak, Sessizlik*. İstanbul: Efe Akademi Yayınevi, 2019.
- Thoreau, Henry David. *Sivil İtaatsizlik- Yürüyüş*. Çeviren: Bengisu Karakurt. 4. Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020.
- Virilio, Paul. *Hız ve Politika*. Çeviren: Meltem Cansever. İstanbul: Metis Yayınları, 1998.
- Virilio, Paul. *Enformasyon Bombası*. Çeviren: Kaya Şahin. İstanbul: Metis Yayınları, 2003.
- Załoski, Wojciech. "On The Relations Between Vita Contemplativa and Vita Activa". *Avant: Trends in Interdisciplinary Studies* Vol. 10, No. 1 (2019):15-28. Erişim Tarihi: Kasım 09, 2025, DOI: 10.26913/avant.2019.01.02.
- Zuboff, Shoshana. *Gözetleme Kapitalizmi Çağı*. Çeviren: Tolga Uzunçelebi. İstanbul: Okuyan Us Yayınevi, 2021.

İnternet Kaynakları

- Apaydın, Banu. "Palimpsest Kavramı ve Mekansal Dönüşüm." *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication* C. 9, S. 2 (Apr. 2019): 90-103. Erişim Tarihi: Ekim 21, 2024. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tojdac/issue/44330/547778>
- Aquinas, Thomas. *Summa Theologica*. Erişim Tarihi: Kasım 09, 2025. <https://www.newadvent.org/summa/>.
- Bauman, Zygmunt. "Pierre Bourdieu or the Dialectics of Vita Contemplativa and Vita Activa." *Revue Internationale de Philosophie Journal*, Vol. 56, No. 220 (2) (Jun. 2002): 179-193. Erişim Tarihi: Kasım 14, 2024. <https://www.jstor.org/stable/23955894>.

MUTLULUĞUN DEVİNGENLİĞE TESLİM OLMASI: ANİMAL LABORANSIN İSTIRABI ÜZERİNE
FELSEFİ BİR İNCELEME

THE SURRENDER OF HAPPINESS TO DYNAMISM: A PHILOSOPHICAL STUDY ON THE
SUFFERING OF ANIMAL LABORANS

Muammer AKTAY - Ekin MERKİT

Bradshaw, Leah "Between The Vita Activa and The Vita Contemplativa: Beiner's
Arendt." *The Review of Politics Journal* Vol. 78, No. 2 Spring (2016): 287-
289. Erişim Tarihi: Kasım 20, 2024.
<https://www.jstor.org/stable/24889976>.

Canovan, Margaret. "The Contradictions of Hannah Arendt's Political Thought."
Political Theory Journal Vol. 6, No. 1 (Feb. 1978): 5-26. Erişim Tarihi: Aralık
11, 2024. <https://www.jstor.org/stable/190883>.

Fernandez, Nataniel. Revaluing Contemplation: Byung-Chul Han and St. Thomas
Aquinas Ideas on Vita Contemplativa. *Theoria*. Vol. 7, No. 1 (2024): 109-
129. Erişim Tarihi: Kasım 10, 2025. <https://philarchive.org/rec/FERRCB>.

Kateb, George. "Freedom and Worldliness in the Thought of Hannah Arendt."
Political Theory Journal Vol. 5, No. 2 (May, 1977): 141-182. Erişim Tarihi:
Ekim 16, 2024. <https://www.jstor.org/stable/190726>.